

УДК 78.072(477)

С.С. Димченко

НАУКОВИЙ ДОРОБОК МИКОЛИ ГОРДІЙЧУКА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНЬСЬКОГО МУЗИКОЗНАВСТВА ДРУГОЇ ПОЛ. ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Музичне життя України другої половини ХХ – початку ХХІ століть осяяне іменами, які повернуто з небуття. А ще більше, мабуть, чекають щасливої долі доповнити славетну сторінку історії України. Увагу музиканта, дослідника тієї чи іншої національної культури приваблюють, насамперед, видатні постаті, що визначали головні напрями в розвитку мистецтва, прокладали шляхи у майбутнє.

Сучасне українське музикознавство і музичну критику, а точніше музичне мистецтво України, неможливо уявити без наукового доробку доктора мистецтвознавства, професора, лауреата премії ім. М.Лисенка, заслуженого діяча мистецтв України Миколи Максимовича Гордійчука. Мабуть, немає такої галузі чи проблеми української музики, до якої б він не звертався, такого помітного явища в музичному житті України, яке б залишилося поза його увагою [4; 5; 6; 7; 8].

Серед проблемно-тематичних напрямів сучасного українського музикознавства (музикології), що останнім часом розвивається інтенсивніше, є наукознавчий, пов'язаний з різнобічними осмисленням історичних здобутків вітчизняного музикознавства.

В останніх 3-х десятиліттях, особливо в 90-х рр., склався певний фонд публікацій з наукознавчої проблематики, що репрезентується переважно главами, де розглядається українське музикознавство: в багатотомних академічних виданнях – «Історії української музики» (М.Загайкевич, Р.Кулик, А.Муха), «Історія української культури» (О.Немкович), статтями з різних питань розвитку музикознавства, зокрема українського, Н.Горюхіної, А.Мухи, І.Котляревського, М.Черкашиної-Губеренко, О.Зінкевич, Н.Герасимової-Персидської, О.Маркової, О.Самойленко, С.Шипа, А.Калениченка, Т.Гусарчук, С.Мірошниченко, Н.Александрової, М.Ржевської, Л.Черкашиної, Т.Кіреєвої, Л.Гнатюк, О.Немкович та ін. у різних виданнях. Показово з цього погляду, що останнім часом побачив світ (або підготовлено до друку) низку збірників, присвячених вшануванню відомих українських музикознавців – М.Грінченка, М.Гордійчука, І.Ляшенка, Н.Горюхіної, Н.Герасимової-Персидської, С.Павлишин, І.Котляревського, О.Костюка, А. Мухи, Л.Пархоменко, Л.Коссак-Баб'юк. Усі ці розробки свідчать про те, що на межі ХХ-ХХІ ст. наукознавчий напрям українського музикознавства перебуває в процесі активного становлення.

Потреба у глибшому аналізі цієї проблеми зумовили вибір нашої теми.

«У сфері українського історичного музикознавства він був професіоналом – ювеліром, Майстром з великої літери, який у даних своїх якостях стоїть в одному ряду з найповажнішими класиками української культури. Воістину високий професіоналізм – риса, що примушує кожен культурну людину шанобливо вклонитись його носію незалежно від часу, соціальних обставин» [2].

Численні книги, брошурки, сотні ґрунтовних статей, розвідок засвідчують широчінь наукових інтересів, високу аналітичну майстерність, ерудицію і багатогранність творчої індивідуальності відомого українського вченого громадянина. Він умів побачити тенденції і найважливіші процеси розвитку українського музичного мистецтва, розглянути кожне явище в його зв'язках з художньою культурою братніх народів.

Дослідження М.Гордійчука пройняті історизмом, розумінням теоретичних та естетико-філософських проблем української музики, щирою зацікавленістю у подальшому інтенсивному розвитку музичної культури України, збагаченні кращих реалістичних, народних традицій нашої музики.

Праці вченого приваблюють глибоким відчуттям природи музичного мистецтва, схвильованістю авторської розповіді, в якій, здається, оживають настрої й ритми композиторських партитур, що їх досліджував талановитий музикознавець.

О.Немкович вважає, що наукову спадщину М.Гордійчука можна назвати енциклопедією української музикознавчої науки даного періоду [6; 7].

Народився Микола Максимович Гордійчук у родині сільських трударів 9 травня 1919 р. у с. Чорнорудка Ружинського р-ну на Житомирщині, де українська, польська й російська культури розвивалися у взаємопроникненні і взаємозбагаченні, звучав фольклор трьох народів. Тут минули його дитинство і юність, тут формувалася особистість майбутнього українського музикознавця. Звідси виніс він перші музичні враження, що залишилися на все життя. Микола Максимович – солдат-фронтвик Другої світової війни. В студентські роки стає активним діячем Спілки композиторів України. В її лавах пройшов майже піввіковий творчий шлях – від критики початківця до заступника голови правління та секретаря Спілки композиторів України.

Наукова діяльність М.Гордійчука пов'язана з Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського НАН України. Саме сюди прийшов він відразу після закінчення в 1947 році Київської державної консерваторії ім. П.Чайковського. У цьому ж інституті пройшов шлях від наукового співробітника до заступника директора, завідуючого відділом музикознавства [3].

На терені цих двох осередків української культури найяскравіше реалізується талант М.Гордійчука – дослідника історії української музики і народної творчості, музичного критика і публіциста, педагога-вихователя і громадського діяча. Тут він написав свої фундаментальні дослідження.

Утверджуючи своєрідний стиль, метод дослідження, збагачуючи оригінальними концепціями музичну науку України, зазначав Ю.Станішевський, М.Гордійчук своїми історико-теоретичними працями стимулював розвиток нових напрямів музикознавства, розробляти які почали його учні. Створив наукову школу в українському музикознавстві. Під його керівництвом підготовлено і захищено 48 докторських та кандидатських дисертацій [10].

Спираючись на точку зору його вихованців, співробітників відділу музикознавства ІМФЕ, слід зазначити, що важливою сторінкою не лише творчої біографії Миколи Максимовича, а й української музикознавчої науки стала його багаторічна праця як керівника відділу музикознавства ІМФЕ. Цей відділ протягом 50-х рр. був провідним і центром музичної україністики, осередком української музикознавчої науки. Співробітниками відділу музикознавства був створений масив фундаментальних монографій, опрацьовано наймасштабніше коло тем і проблем національного музичного-історичного процесу, прорецензованого величезну кількість дисертаційних робіт учених України, Росії, Грузії, Вірменії, коли спеціалізована Вчена рада із захисту дисертацій з музикознавства діяла при ІМФЕ. Безперечно, значні досягнення і найвищий у середовищі музикознавців України, а часом і не лише України, рейтинг відділу обумовлювався сукупністю об'єктивних і суб'єктивних обставин, зокрема, його кадровим складом, однак не останню роль у їх формуванні відіграли талант М.Гордійчука як науковця і організатора наукового процесу [4; 5; 6].

Продовжуючи й збагачуючи традиції українських музикознавців-істориків, він доводить величезні можливості і відкриває перспективи розвитку українського історичного музикознавства як самостійної гуманітарної науки, що приваблює масштабністю узагальнень і глибиною розробки актуальних проблем. Звертаючись до різноманітних за жанровими і стильовими особливостями творів, мистецького доробку несхожих за свою індивідуальністю композиторів, вчений утверджує розуміння музичного жанру як історичного процесу, пов'язаного з суспільним і загальнокультурним життям епохи, розвитком вітчизняної і світової музичної культури. Велику роль М.Гордійчук відіграв у відродженні в повоєнний

період української фольклористики як збирацької, так і видавничої. Йому належить першість у виданні корпусу пісень під різними назвами. Він брав участь у фольклорних експедиціях, уклав кілька пісенних збірок: «Українські народні пісні» (1951 р.), «Українські радянські народні пісні» (1955 р.), «Українські народні пісні» (1958 р.), «Українські народні пісні» (1979 р.) та ін. Підтримав започаткування видання серії «Українська народна творчість», підготував до друку фольклорну спадщину М.Лисенка, П.Сокальського, П.Демуцького, М.Грінченка [2].

У цьому році виповнюється 93 роки від дня народження М.М. Гордійчука – людини, діяльність якої є втіленням історії музичної культури другої пол. ХХ – початку ХХІ ст., котра впливала на її становлення та розвиток. Від студентів училищ та консерваторій і до зрілих учених, педагогів усі звертаються до його робіт: «Украинская советская музыка» (1960 р.); «На музичних дорогах: статті та рецензії (1973 р.); «Фольклор і фольклористики: 3б. статей (1979 р.); «Музикознавство і час» (1984 р.); «Проблеми сучасного музикознавства» (1988 р.); «Духовні твори Миколи Леонтовича (1993 р.) та ін.

Серед характерних рис М.Гордійчука-вченого – масштабність наукового мислення, схильність до втілення наукових задумів. Як стверджує О.Немкович, показово, що значення найбільш наукових проектів Гордійчука найвиразніше розкрилось у контексті історичної перспективи розвитку українського музикознавства. Так, найоб'ємнішим для нього і для українського музикознавства науковим проектом, реалізації якого вчений (як голова редколегії і автор) присвятив багато років життя, стала академічна «Історія української музики» в 6 тт. Хоча перші три томи (опубліковані протягом 1989-1990 рр.) не могли не зазнати деяких впливів ідеології радянського часу, у четвертому (опублікований 1992 р.) і п'ятому томах підсумовано процеси концепційного переосмислення української музичної культури 20-30-х (4-й т.) і 40-50-х (5-й т.) рр., введено в науковий обіг чимало нових емпіричних даних. Сьогодні фактом є те, що в українському музикознавстві дана робота залишається найфундаментальнішим узагальнюючим музично-історичним дослідженням [4; 5].

Серед численних праць вченого, що приваблюють широтою охоплення проблем та умінням проїняти музично теоретичний аналіз принципом історизму, особливе місце належить монографії «Українська радянська симфонічна музика» (1969 р.).

У цій роботі розкрився аналітичний метод дослідника, уміння виявити своєрідність композиторської індивідуальності, побачити в кращих симфонічних творах синтез традицій і новаторства, національного й інтернаціонального. М.Гордійчук переконливо показує, що досягнення й міжнародне визнання української симфонічної музики, є одним з найвищих проявів розквіту духовної культури нашого народу.

На нашу думку, дослідник розглядає складний, часом суперечливий процес формування та розвитку українського симфонізму, позначеного боротьбою за народність і реалізм, високу ідейність і справжній професіоналізм. Аналізуючи симфонічну творчість Л.Ревуцького, Б.Лятошинського, що вийшли з однієї творчої школи й жилися однаковими джерелами, він показує, як пошуки цих композиторів сприяли становленню двох відмінних щодо провідних стильових прикмет напрямів українського симфонізму. Дослідження складних еволюцій творчості Л.Ревуцького і Б.Лятошинського, розгляд їх творів поєднуються з тонким показом мистецьких індивідуальностей.

Учений висвітлює найважливіші музичні явища, проблеми, показує, що утвердження нового, оригінального відбувалося в боротьбі з проявами формалізму, вульгаризаторськими тенденціями, примітивізмом і пасивним наслідуванням традиційних канонів. Він не оминає труднощів та невдач у складному й багатогранному процесі розвитку українського симфонізму, підкреслюючи: без цих труднощів, настійливих пошуків і експериментів не могли б народитися видатні твори.

Цінним є те, що М.Гордійчук розкрив творчу спадщину одного з найвизначніших композиторів нашого століття Б.Лятошинського, й закономірно, що саме світлій пам'яті

митця присвятив він свою книгу.

Дослідження з проблем українського симфонізму посідають центральне місце у різноманітному за тематикою доробку вченого. Тільки перелік друкованих праць М.Гордійчука, що охоплюють майже всі жанри музичного мистецтва і виконавства, міг би зайняти кілька журнальних сторінок. Не прагнучи в цій статті розглядати багатогранну проблематику робіт вченого, зупинимося на книзі «Музика і час» (К., 1984), що привертає увагу гостротою проблематики. У ній вміщені статті, дослідження, публіцистичні нариси й музикознавчі етюди, написані протягом 1974-1984 рр. Матеріал відображає важливі соціально-художні тенденції, вагомі явища і події в музичній культурі українського народу. Це – підсумок діяльності митців України за певний період часу, що відкриває нові перспективи вивчення сучасної творчості і розширює параметри її дослідження.

Матеріал згрупований за основними напрямками розвитку музичної культури (композиторський доробок, наука і критика, виконавство, театр) і спрямований на відтворення динаміки розгортання української музики в руслі загальних історико-культурних процесів багатонаціонального мистецтва.

Серед праць М.Гордійчука багато досліджень про українських композиторів М.Лисенка, М.Калачевського, Л.Ревуцького, Б.Лятошинського, П.Козицького, В.Косенка, А.Штогаренка, Г.Майбороду, П.Майбороду, В.Губаренка, М.Скорика, В.Зубицького, І.Карабиця, В.Сильвестрова, А.Філіпенка, в яких виявляється розуміння специфіки художньої індивідуальності митців, уміння знайти образний ключ до розкриття творчості кожного майстра української музики. Про це переконливо свідчить одна з останніх книг дослідника, присвячена життю і творчості Миколи Леонтовича.

Як відомо, М.Гордійчук піклувався про композиторську молодь, умів підтримати, надихнути її на пошуки, побачити в перших творах справжнє обдарування. Наприклад, Леся Дичко, говорить про це таким чином: «Пригадаємо хоча б перші кроки Віталія Губерника, Євгена Станковича, Івана Карабиця, Валентина Грабовського, Володимира Зубицького, як він захищав сміливі пошуки ними виразових засобів, хоча інколи й не поділяв їхніх захоплень новітніми музичними течіями. «Можливо, я чогось не розумію», – неодноразово говорив Майстер. Його авторитет багатьом допоміг стати на ноги, посісти значне місце в сучасній музичній культурі, а головне – знайти власний шлях у мистецтві.

Навіть у складні 60-70 роки Микола Максимович став на захист новаторства в українській музиці, боровся з хуторянством і спрощеним поглядом на національну своєрідність та традиції» [1]. Показовою щодо цього була його монографія, в якій розкрито композиторську індивідуальність Лесі Дичко. «Безмежно вдячна Миколі Максимовичу за написання монографії про мене: він стежив за моєю творчістю, починаючи з перших кроків, і не тільки стежив, а й допомагав мудрим, доброзичливим словом старшого друга й наставника. Завжди буду вдячна Миколі Максимовичу, котрий підтримав усі мої задуми, які в період постійної боротьби з «буржуазним націоналізмом», можливо, видавалися дещо ризикованими через їхню відверту національну спрямованість. Саме він ще в 1986 році підказав назву щойно написаної кантати «Червона калина»; її, а також одноактний балет «Катерина Білокур» я присвятила Миколі Максимовичу [1; 15].

Висвітлюючи дослідження української музики, вчений наголошував, що найкращим творам композиторів України притаманні глибока народність, національна визначеність, професіоналізм. Цим самим спектр музикознавчих першовідкриттів М.Гордійчука становить повчальний документ про історію української музики в контексті світової культури.

Микола Максимович був одним з найактивніших музично-громадських діячів і завжди перебував на вістрі музичного життя. На думку Л.Дичко, його творчо-громадську діяльність можна порівняти з літературним подвигом Олеся Гончара. Та й людські долі їх схожі [1; 15].

Творча активність була характерна для М.Гордійчука до останніх днів життя. Його праці, лекції і навіть бесіди захоплювали глибиною думки, науковою обґрунтованістю. Дослідник тривалий час працював над обраною темою, роками збирав факти, шліфував

текст.

Аналізуючи різні аспекти художнього процесу в Україні, він визначав стан професійної музики, виявляв внесок митців у скарбницю української культури. У процесі творчого зростання прагнув виробити свої науково-дослідницькі принципи. Передусім звертався до тих музикознавчих тем, які ще не розкривалися взагалі. Як показують дослідження О.Немкович, М.Гордійчук належить до тих діячів, значення творчого доробку який неблаганний час не знівелював, а, навпаки, поступово виявляє все рельєфніше. Чим більшою стає часова відстань, що відділяє нас від цього діяча, тим чіткішим є усвідомлення того, що Микола Максимович є однією з особистостей в українській музичній культурі другої пол. ХХ ст., очевиднішою глибина сліду, що він залишив в усіх галузях, де працював [4; 5; 6].

Професор М.Гордійчук виховав чимало учнів, що стали провідними науковцями України, плідно працювали над темами української музичної історії або проблемами сучасного музично-театрального процесу. Отже всі, хто знав Миколу Максимовича, спілкувався з ученим, вражали його енциклопедичні знання в галузі історії рідної культури та особливе, трепетне ставлення до її духовної неповторності, ментальності. Ця остання, будучи трансформована у музично-патріотичну стихію, пройняла всю його спадщину, починаючи з аналітичних екскурсів у сиву давнину музичної України і закінчуючи пристрасним словом про творчі новації композиторів-сучасників [8; 26].

Хочеться вірити, що в найближчому майбутньому втілиться задум українського народу про відкриття у м. Житомирі музею музичної культури Волині, який розповідатиме про творчість уславлених земляків-музикантів: Ю.Зарембського, М.Скорульського, В.Косенка, Б.Лятошинського, З.Гайдай, С.Ріхтера, М.Гордійчука.

Джерельні приписи

1. Дичко Л.В. Микола Максимович Гордійчук / Л.В. Дичко // Музика. – 1996. – № 2.
2. Калениченко А.П. Велетень українського музикознавства / А.П. Калениченко // Музика. – 2004. – № 4-5. – С. 26-27.
3. Митці України: Енциклопедичний довідник / Ред. А.В. Кудрицький. – К., 1992. – С. 178.
4. Немкович О.М. Українське музикознавство ХХ ст. Основні тенденції розвитку / О.М. Немкович. – К.: Варта, 1997. – 73 с.
5. Немкович О.М. Українське музикознавство: Спроба цілісного охоплення / О.М. Немкович // Теоретичні та практичні питання культурології. – Мелітополь, 2002. – С. 4-36. – Вип. 10.
6. Немкович О.М. Українське музикознавство ХХ століття як система наукових дисциплін: Монографія / О.М. Немкович. – К., 2006. – 534 с.
6. Немкович О.М. Пам'яті Миколи Гордійчука / О.М. Немкович // Студії музикознавчі. – 2004. – С. 94-98.
7. Немкович О.М. Пам'яті Миколи Гордійчука / О.М. Немкович // Українська музична газета. – 2004. – № 2 (52). – квітень; 2004. – № 3 (53). – травень.
8. Сікорська І.М. Микола Максимович Гордійчук / І.М. Сікорська // Музика. – 2004. – № 4-5.
9. Станішевський Ю.О. Талант і майстерність дослідника / Ю.О. Станішевський // Музика. – 1979. – № 3. – С. 9.

Резюме

На основі фактичних матеріалів зроблена спроба відновити широкий спектр наукового доробку українського музикознавця Миколи Максимовича Гордійчука.

Ключові слова: українське музикознавство, українська культура, фольклорні експедиції, фольклористика, симфонізм.

Summary

Dimchenko S. Scientific work of Mykola Gordiychuk in context of Ukrainian musicology of the second Paul. XX – to beginning of XXI of century

The article is based on actual materials attempt to recover wide range of extremely productive scientific achievements of outstanding Ukrainian musicologist Nick Maximovich Gordiychuk.

Key words: Ukrainian musicology, Ukrainian culture, Folklore exposure, Folkloristic, Symfonism.

Аннотация

На основе фактических материалов сделана попытка восстановить широкий спектр научной работы украинского музыковеда Николая Максимовича Гордийчука.

Ключевые слова: украинское музыковедение, украинская культура, фольклорные экспедиции, фольклористика, симфонизм.